

Öröm és kihívás A kötet írásai elé

Kortárs irodalommal foglalkozni öröm és kihívás. Öröm többek között azért, mert a kevés magyar sikertörténet egyikéről van szó; egy olyan „ágazatról”, melynek egyes képviselőit rendre rangos díjakkal ismerik el világszerte. Gondoljunk csak arra, hogy Nádas Péter vagy Krasznahorkai László egy-egy művét szinte azonnal lefordítják világnyelvekre, és a nevük rendszeresen szerepel a Nobel-díj várományosai között, de számos más alkotót is említhetünk, akiknek a művei kiemelt figyelemben részesültek a nemzetközi irodalmi életben. Öröm figyelemmel kísérni ezt a folyamatot, jó örülni a sikereknek és a remekműveknek.

Az ugyanis, hogy a magyar irodalmi életből ki tudnak emelkedni világirodalmi jelentőségű szerzők, jó indikátora a szcéna egészének: hiszen az irodalom csapatjáték, akkor is az, ha az egyes alkotók elszigetelt magányban dolgoznak. De ahhoz, hogy kiemelkedő művek szülessenek, szükség van közegre: szükség van írókra, akik kevésbé ismertek, és könyvekre, melyeket kevesebben olvasnak, és szükség van a nyelvnek arra az intenzív munkájára, működésére, mely néha remekműveket produkál. Az irodalom: rendszer, hálózat, melynek a kritikusoktól kezdve, a szerkesztőkön, a kiadókon, az irodalmi lapokon, könyvbemutatókon, irodalmi rendezvényeken és könyvesboltok dolgozóin át az irodalmi díjakig bezárólag minden pontjára szükség van a rendszer hatékony működéséhez.

Szükség van irodalomra nemcsak Budapesten, hanem Mátészalkán, Zalaegerszegen és Hódmezővásárhelyen is, és különösen szükség van rá Pozsonyban, Kolozsváron, Kishegyesen, Beregszászon, Lendván és Eszéken. Szükség van a szerzőkre és az értelmező közösségekre, helyi kritikusokra és szervezőkre, elkötelezett irodalmárookra, akik akár kis falvakba is elviszik az irodalmat, határokon innen és túl. A rendszernek ez az állandó működése, löktetése az, mely viszonylag egyenletes ritmusban produkál jó és figyelemreméltó könyveket, és néha remekműveket. Az elmúlt évek, évtizedek azt mutatják, hogy minden, a közeget és a szakmát egyre nehezebb helyzetbe hozó intézkedés, folyamat dacára jó könyvek jelennek meg a Kárpát-medencében: Magyarországon, Vajdaságban, Kárpátalján, Erdélyben és Felvidéken.

Amikor arra vállalkoztunk, hogy egy konferencia keretein belül vessünk számot az elmúlt időszak magyar irodalomtörténeti folyamataival, akkor éppen ezek a jó könyvek inspirálták a szervezőket és az előadókat, az általuk nyújtott öröm és kihívás.

Kortárs folyamatokat értelmezni mindig kihívás, hiszen minél közelebb vagyunk időben egy jelenséghez, annál inkább csökken a rálátás, és nő a hiba lehetősége. De – ahogyan Michel Foucault írta – ezzel együtt is az egyik legizgalmasabb dolog a „jelenkor történelmét” kutatni, „önmagunk történelmi ontológiáját” kidolgozni: „Diagnosztizálni a jelen, megmondani mi a jelen, megmondani miben különbözik, különbözik feltétlenül a mi jelenünk mindattól, ami nem azonos vele, tehát a múltunktól”.¹ A jelen diagnosztizálása pedig annak a felmérése, hogy kik vagyunk mi, most, a saját aktualitásunkban. Milyen problémák foglalkoztatják a jelen szerzőit; ezeknek milyen nyelven, milyen poétikai eljárásokkal adnak hangot; milyen általánosabb tendenciák mutathatók ki az irodalomban és a kritikai gyakorlatban; mi az, ami előtérbe kerül, és mi az, ami

¹ Jean-Pierre el KABBACH, *Foucault válaszol Sartre-nak*, in: *Strukturalizmus I.*, szerk. HANKISS Elemér, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1977, 269–277, 272.

háttérbe szorul, mindez pedig miért és hogyan történik: az ezekre a kérdésekre adott válaszokból képet kapunk a kortárs irodalomról.

De nemcsak arról, hanem azon keresztül a jelen állapotainkról. A kortárs irodalomnak talán az a legszembetűnőbb sajátossága, hogy nem zárkózik el hermetikusan a „valóságtól”, hanem alkalmanként kifejezetten demonstratív módon foglal állást társadalmi–közéleti ügyekben. De más módokon is közel hajol a valósághoz: a betegséghez, a testi nyomorúsághoz, a szexualitáshoz, a 21. századi mindennapokhoz. Ahhoz, amiben élünk, ami közös tapasztalatunk a jelenben.

Hiszen az irodalmi mű erről szól: a jelen diagnózisát nyújtja, legavangárdabb és legkonzervatívabb megvalósulásaiban egyaránt. A *Termelési regény* éppúgy látélet, mint a *Rozsdametű*. Éppen ezért nagy kihívás és öröm a kortárs folyamatok feltérképezése, mert minden történet rólunk szól, minden regiszterében. Akkor is, amikor a poétikai folyamatokat, az intézményi változásokat, tematikai módosulásokat, a kritikátörténeti alakulásokat, a világirodalmi kontextusokat elemezzük. A kortárs irodalom esetében különös jelentősége van a gadameri belátásnak: minden megértés önmegértés is.

Ezekből a megfontolásokból rendeztük meg 2018. november végén a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézetében *A kortárs próza újabb fejleményei* című konferenciát, melynek témáját, problémafelvetéseit a következőképpen írtuk körül:

Az utóbbi években, szűk évtizedben tematikai és poétikai átrendeződés figyelhető meg a kortárs prózában. Míg a kilencvenes években és az ezredforduló környékén az úgynevezett »szövegirodalom« dominanciája volt megfigyelhető, addig az utóbbi idők fejleményei között markánsan megmutatkozik a »valóság« leírásának, feltárásának, a vele való számvetésnek, szembeállításnak az igénye.

A valóság fogalma a posztmodernként jellemzett irodalom és a kilencvenes évekbeli irodalomértelmező iskolák számára gyanús, diszkreditált fogalomná vált, nem is minden alap nélkül, hiszen ismeretelméleti, nyelvfilozófiai megfontolások szerint is problematikusná vált az egyébként is erős ideológiai súllyal terhelt fogalom. Mindezek fényében figyelemre méltók az utóbbi idők fejleményei, amikor is a fenti problémák mintha zárójelbe kerültek volna, vagy legalábbis vesztettek volna érdekességükből, aktualitásukból és súlyukból egyaránt, és egyre több olyan irodalmi szöveg születik, melyekben már nyomuk sincs ezeknek a kérdéseknek.

Aki követte az utóbbi évek prózai fejleményeit, az felfigyelhetett rá, hogy számos olyan prózai mű jelent meg, melyek esetében lehetetlen nem észrevenni azt a szándékot, hogy a szerző valamilyen elhallgatott, kibeszéltetlen, a nyilvánosságban kevésbé hangot kapott jelenségre próbálja ráirányítani a figyelmet, vagy pedig a már ismerteket árnyalja további részletekkel. Ennek jegyében egyre markánsabb a szociográfiai elemek, a társadalmi problémák, feszültségek jelenléte, a történelemmel, különösen a közelmúlt történetével való számvetés, valamint a szexualitás, a test által megélt tapasztalatok kérdése is.

Mindezek mellett azonban olyan irányok is megjelentek, melyek vagy egyáltalán nem, vagy csak kevésbé értelmezhetők ebben a kontextusban. Viszonylag új fejlemény a regiszterek keveredése, a populáris műfajok kódjaival való játék, a hibrid szövegek megjelenése, valamint a magyar krimi is feltámadni látszik.

A konferencia célja a kortárs próza új irányainak feltérképezése; a megelőző időszakhoz és a hagyományhoz való viszonyának tisztázása; elméleti–történeti helyzetének átgondolása. Vagyis elsősorban átfogó, összefüggésekre rámutató, általánosabb történeti és elméleti igényű előadásokat várunk, már csak azért is, mert reményeink szerint ennek a témának lenne folytatása is, amikor az egyes új irányzatokról esne szó.

A problémafelvetés időszerűségét mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a konferencián még péntek délután is megtelt az előadóterem, és számos beszámoló született róla, melyek már felvetették, hogy jó lenne kötetben kiadni a tanácskozás anyagát. Ez kezdettől fogva célunk volt, de csak most, három év múlva tudtuk megvalósítani, és csak részlegesen, hiszen a terjedelmi korlátok nem tették

lehetővé, hogy az összes elhangzott előadás szövegét megjelentessük. A válogatás fő szempontja az volt, hogy a tanulmányok minél átfogóbb képet nyújtsanak a konferencia témájáról.

A teljességet ugyan nem sikerült elérni, nem esett szó a kortárs magyar próza minden fontos alkotójáról, folyamatáról, de úgy gondoljuk, a lehetőségekhez képest sikeres volt a „jelen diagnosztizálása”: egyes alkotók éppúgy terítékre kerültek, mint az általános tendenciák, vagy éppen a kritikai gyakorlatok, és a műelemzések éppúgy jelen vannak, mint a poétikai kérdések vagy az irodalom intézményrendszerének változásait elemző szövegek.

A kortárs irodalom és irodalomtudomány egyik alapszava a „hibrid”. Azokat az irodalmi folyamatokat, jelenségeket jelölik ezzel a szóval, melyekben beszédmodok, poétikák keverednek egymással. Az első blokk első tanulmányában Szemes Botond *A kitömött barbár* elbeszéléstechnikái sajátosságait veszi szemügyre, rávilágít az információtovábbítási technikák változásaira. Bene Adrián és Vidosa Eszter Bartók Imre prózaművészetében elemzi a regiszterváltásokat, határsértéseket, az identitások, nyelvek szétbomlásának és egymásba keveredését. Nemes Z. Márió pedig a „spekulatív mutáció” vezérfogalmának segítségével tekinti át a kétezertizedes évek fantasy, sci-fi, horror, alternatív történelmi regény irodalmát, vagyis a kulturális regiszterek közötti hibridizáció folyamatát.

Feltűnő, hogy hány szerző választotta előadásának témájául a realizmust, a dokumentarizmust vagy a szociográfiai irodalmat, ennek kortárs megjelenési formáit vagy éppen azokat az irodalmi folyamatokat, melyek az „új realizmushoz” vezetnek. A második blokkban olyan szövegek olvashatók, melyek ezt a poétikai, intézménytörténeti változást elemzik. Faragó Kornélia az archívum szerepéről ír a kortárs magyar prózában, és Radics Viktória tanulmánya is hasonló problémát feszeget, amikor a dokumentarizmus megjelenési formáit, poétikáját elemzi Esterházy Péternél, Nádas Péternél, Forgách Andrásnál és Zoltán Gábornál. Káli Anita tanulmánya a szociografikus szemlélet és a „szegénységirodalom” kérdéseivel foglalkozik, Bárány Tibor pedig egy izgalmas kísérletre vállalkozott: a *Körkép* antológia három, egymást tíz évvel követő kötetében vizsgálja az irodalmi beszédmodok változásait.

A következő blokk tanulmányai konkrét szerzőknél és szövegekben vizsgálják a realizmus újbóli jelentkezését az irodalomban. Darabos Enikő Nádas Péter *Világlo részletek* című nagyszabású művében az „énben rejlő sokaság” kibomlásának lehetőségeit tárja fel, és szintén Nádas Péter egyik művét, *Az élet sóját elemzi* Vásári Melinda tanulmánya, különös tekintettel a történelem és a dolgok párszentsőségének elvére. Széplaky Gerda pedig azt fejtegeti elemzi, hogyan és miért lett a kortárs irodalomban egyre fontosabb a betegségről való beszéd, a „betegségirodalom”. Benedek Anna tanulmányában is megjelenik a szociográfiai szempont a kortárs irodalom kapcsán, de emellett az oral history és a mikrotörténetiség is Krusovszky Dénes, Mán-Várhegyi Réka és Juhász Tibor egy-egy művének tárgyalása során. Szolláth Dávid szintén Krusovszky Dénes és Mán-Várhegyi Réka új regényeiben elemzi a kritikai realizmus jelentőségét és lehetőségeit. Schäffer Anett a térhoétika szempontjait is figyelembe véve Rakovszky Zsuzsa prózájának állandó motívumait veszi sorra, Görföl Balázs pedig fiatal kortárs prózaírók műveiben figyel fel a „magánéleti próza” jelentőségére, és ennek megvalósulási formáit elemzi.

Az utolsó blokkba tartozó írások sem szakadnak el a realizmustól, de megjelenik mellettük a határ, a régió, a lokalitás témája is. Dánél Móna nagy lélegzetű tanulmánya azt vizsgálja az 1989 utáni román és magyar irodalomban, hogyan teremtik meg ezek „a múlt-képzetek osztozó és megosztható közösségét mint romániai történeti lokalitásokat”. Antal Balázs szövegének középpontjában a lokalitás és a regionalitás fogalma áll, és ezen fogalmak segítségével elemzi két nyíregyházi (Csabai László, Kováts Judit) és két erdélyi író (Vida Gábor, Molnár Vilmos) műveit. Bányai Éva szintén a kortárs erdélyi prózából hoz számos példát arra, hogy jelentkezik az

formázott: Betűtípus: Dólt

irodalomban az apahiány, a közép-kelet-európai diktatúrák egyik alapélménye. A blokk, és egyúttal a könyv záró írása pedig voltaképpen megnyitja ezt a tematikát és az egész kötetet a továbbgondolás felé, azzal, hogy európai kontextusban veszi szemügyre a családragény műfaját. Alapvető elemzései szempontjai ennek is a migráció, a tér, az azonosságok, identitások megrendülése, a határok és a határsértések.

Mondhatni, visszaértünk a kötet elejének a problémáihoz, csak új szempontokkal, perspektívákkal gazdagodva. Aligha véletlen, hogy az egyes blokkok és tanulmányok ennyire rímelnek egymásra, ilyen intenzív dialógusra lépnek egymással. Hallatlanul izgalmas bebocsátást nyerni a magyar próza elkötelezett értelmezőinek a párbeszédébe, ahogyan az éppen történő irodalomról fogalmaznak meg állításokat és kérdéseket, ahogyan a jelen diagnózisával próbálkoznak.

Deczki Sarolta